

УДК 81'255.4:811.161.2:811.111

ОСНОВА ПОРІВНЯЛЬНОЇ КОНСТРУКЦІЇ: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ

Оксана Молчко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: oksanamol@yahoo.com*

У статті розглянуто теоретичне питання підходів до класифікації художніх порівнянь за граматичним принципом. Здійснено спробу обґрунтувати поділ порівняльних конструкцій за типом основи. Стверджується, що основою порівняльної конструкції можуть бути прикметник та дієслово як якісна та процесуальна ознаки іменника. Постулюється, що зв'язувальним компонентом між лексемами на позначення основи й об'єкта порівняльної конструкції у контексті є синтагмама.

Ключові слова: порівняльна конструкція, об'єкт порівняльної конструкції, основа порівняння, синтагмама.

Актуальність дослідження підходів до класифікації порівнянь у мовознавстві зумовлена тим, що в парадигмі сучасної прагматично зорієнтованої лінгвістики питання обґрунтованості підходів, які мали б бути покладені в основу класифікації порівняльних конструкцій, ще не знайшло остаточного вирішення.

Порівняння є об'єктом дослідження багатьох сучасних мовознавчих розвідок (О. Левченко, К. Мізін, Л. М'ясянкін, Є. Заруднева, О. Марчук та ін.), хоч, безперечно, традиція його вивчення має джерела у працях класиків мовознавства – О. Потебні, Ш. Баллі, О. Шахматова, О. Пешковського, Л. Булаховського, В. Домбровського, Б. Томашевського, О. Єсперсена, Р. Якобсона, І. Білодіда та ін.

Мета статті – запропонувати відмінний від традиційного погляд на класифікацію порівняльних конструкцій: за граматичним принципом. Об'єктом дослідження є порівняльні конструкції, предметом – аналіз підходів до класифікації порівняльних конструкцій із зазначеного питання. Матеріалом дослідження слугують запропоновані дослідниками теоретичні твердження і фрагменти художніх текстів українською та англійською мовами.

Якщо питання про наявність суб'єкта й об'єкта в порівнянні не викликає сумнівів у дослідників, то питання про сутність основи порівняння залишається відкритим. Слушним з огляду на важливість основи порівняльної конструкції є твердження І. Шенько про те, що в зіставленні порівнюються не предмет з предметом, а ознаки предметів, дії, ознаки дій чи ситуації загалом, і тому в основі порівняльної конструкції актуалізується та ознака, що є контекстуально найважливішою серед ознак об'єкта [16, с. 159].

З'ясуємо сутність поділу порівняльних конструкцій за граматичним принципом. Для цього проаналізуємо погляди вчених щодо визначення ознак предметів. О. Потебня вважав дієслово виразником ознаки предмета [11, с. 93]; О. Шахматов

[15, с. 84.] та О. Пешковський [10, с. 84.] називали ознаку, виражену дієсловом, активною, такою, що створюється діяльністю предмета. Б. Серебренников [12, с. 66] також зазначає, що дієслівна ознака за природою є процесуальною ознакою іменника. На відміну від ознаки предмета, що характеризує його якість (*червоний, молодий*), вона не є постійною й виявляється лише okazіонально. І. Кучеренко наголошує, що предикативна ознака важлива не тому, що уявляється нашій свідомості виразно динамічною, змінною, на відміну від атрибутивної, не настільки виразно змінною за своєю природою, щоб бути відображеною в мисленні як помітний процес, а, головне, тим, що усвідомлюється у процесі пізнання, тобто як така, на яку скерований пізнавальний процес людини [7, с. 49–51].

Якщо дієслово – процесуальна ознака іменника, то прикметник, з огляду на його семантику, є виразником якісної (кваліфікаційної) ознаки іменника. Ця ознака виражається безпосередньо (означення) або опосередковано, через дієслово (іменна частина складеного іменного присудка). Ознака, виражена прислівником, є ознакою ознаки, оскільки дієслово саме по собі є процесуальною ознакою іменника.

Дослідники по-різному підходять до питання класифікації ознак дієслова. Зазвичай виокремлюють **ад’єктивні, адвербіальні та дієслівні** порівняльні конструкції [6, с. 231, 246, 279]. Вагомими для цього дослідження є погляди І. Кучеренка на дієслівну ознаку способу дії, виражену прислівником, як означення до дієслова, а не обставину. У порівняльних конструкціях ця ознака може виражатися експліцитно або імпліцитно. В обох випадках порівняльний зворот або підрядне порівняльне речення дублюють її. Відмінність між способами дублювання полягає у тому, що експліцитна ознака є вираженою, а імпліцитну необхідно домислити, виходячи зі значення порівняльного звороту-дублера. У наведених Б. Томашевським та С. Мезеніним (*руки (є) як лід, обличчя (є) біле як сніг*) прикладах проілюстровано особливий тип дієслівної основи порівняння – дієслово стану виконує функцію зв’язки в межах складеного іменного присудка і є семантично недостатнім, отже, передбачає наявність обов’язкового правого актанта для реалізації певної синтаксичної функції на валентному рівні [3, с. 11]. Крім того, в українській мові експлікація дієслова-зв’язки, на відміну від англійської, необов’язкова, що передбачено граматичними нормами. У ролі правого актанта дієслова *бути, to be*, чия семантика дуже узагальнена, в обох мовах найчастіше трапляється прикметник, а за його відсутності – порівняльний зворот або підрядне порівняльне речення, що, фактично, “дублюють” його значення.

Зважаючи на наведені аргументи, поділ ознак на ад’єктивні та дієслівні видається логічно виправданим, а отже, можемо констатувати наявність **двох** (а не трьох) основ порівняльної конструкції – **ад’єктивну й дієслівну**.

Суть принципу формальної наявності основи в порівняльній конструкції розглядаємо як доповнення та підтвердження до попереднього, граматичного принципу (поділ порівняльних конструкцій на ад’єктивні та дієслівні). Б. Томашевський [14, с. 218], С. Бройтман [1], С. Мезенін [9, с. 70], Ю. Левін [8, с. 292] розрізняють два типи порівняльних конструкцій: конструкція *обличчя біле як сніг* вважається повним порівнянням, а *руки як лід* – скороченим (“з присутньою та відсутньою основою” у термінології С. Мезеніна).

В. Гак [2, с. 25] ґрунтовно дослідив та обґрунтував принцип формальної наявності / відсутності основи порівняння, виділивши три основні типи номінації

на основі логіко-концептуального підходу: 1) *ситуативно* зумовлену, можливість використання більш економного знака зі скороченою кількістю сем, з опорою лише на ситуацію; 2) *синтагматично* зумовлену, з опорою на ситуацію й на контекст, для якої справджується основний закон семантичної сполучуваності слів: для того, щоб два слова утворили “правильне” словосполучення, вони повинні мати, крім розрізнявальних сем, спільну сему, інваріант або не мати несумісних сем. У ролі зв’язувального компонента може виступати сема не тільки категоріального значення, а й будь-яка інша, спільна щонайменше для двох семантем. Таку спільну сему можна назвати *синтагмемою*. Зв’язувальна роль цього компонента виявляється в тому, що він актуалізується в таких синтаксичних групах: суб’єкт – дієслово, дієслово – об’єкт, означуване – означення, деколи навіть і суб’єкт – об’єкт та 3) *повторну*, тобто авторську систему інтерактивних найменувань екстратекстового об’єкта, які співвідносяться між собою і з об’єктом реальності, їх прототипом [2, с. 22–23]; об’єкти екстратекстової дійсності можуть бути репрезентовані в тексті власними назвами, особовими займенниками, а також лексичними позначеннями у вказівній функції [2, с. 156], при цьому в процесі виділення ознаки об’єкта, яка береться за основу, головну роль відіграє настанова адресанта.

Принцип семантико-синтаксичного поєднання слів має властивість яскраво виявлятися в межах лише одного словосполучення. Індивідуально-авторське порівняння – акт одноразової номінації, одиниця мовлення (на відміну від фразеологізованого порівняння – одиниці мови), спосіб пізнання та бачення дійсності, що є наслідком конкретної мовленнєвої ситуації. Отже, синтагма в художньому порівнянні, яка є контекстуально (синтагматично) зумовлена, є також незвичною й індивідуальною.

Крім того, В. Гака виділяє три варіанти актуалізації компонента, який може виконувати функцію синтагми у словосполученні: 1) семантичне *узгодження*, при якому існує *надлишковість* засобів вираження, що може використовуватися або в організуючій, або в експресивно-стилістичній функції; 2) семантичне *неузгодження*, де, навпаки, спостерігається явище семантичної *економії* (повне / скорочене порівняння, за Б. Томашевським, з присутньою / відсутньою основою в С. Мезеніна), та 3) *розузгодження* (термін В. Гака), на якому базуються *гра слів*, різноманітні *метафоричні* вживання слова.

З опорою на підхід В. Гака до аналізу основи порівняння розглядаємо художнє порівняння як реалізацію синтагматичного типу номінації, яка супроводжується актуалізацією семантичного узгодження / неузгодження.

Об’єкт та основа порівняння є елементами-дублерами; обставина способу дії – семантемою (за термінологією В. Гака) або семним конкретизатором (за термінологією Й. Стерніна [13]) при дієслівній основі порівняння, а не окремо виділеною основою. Між двома основами порівняння – ад’єктивною та дієслівною – простежується певна відмінність: ад’єктивна може бути виражена й експліцитно, й імпліцитно: “*Люди ходили в’ялі, спорожнілі, наче лінії*” [5, т. 3, с. 130], “*...but the echo of his magnificent eloquence thrown to me from a soul as translucently pure as a cliff of crystal*” [17, р. 1814–1880]; “*...a постолі, мов свіжі піріжки, сушились рядками вздовж тротуарів*” [5, т. 3, с. 136], “*She looked like some large, comfortable, unjointed toy, a sort of Teddy bear – but a Teddy bear with an angle’s head, pink cheeks and hair like a bell of gold*” [18, р. 166]; дієслівна – завжди експліцитно, а її семантема, обставина способу дії, актуалізована

прислівником, – експліцитно й імпліцитно: “*Він говорив поволі, важко, наче одраховував гроші*” [5, т. 3, с. 134], “*The melody wallowed oozily along, like a ship moving forward over a sleek and oily swell*” [18, р. 91]; “*...a півкулі бань все пливуть над Зачіплянкою, як образ нескінченності*” [4, с. 75], “*Mary came down the hill like a runaway steam-engine*” [18, р. 138].

Твердження С. Мезеніна стосовно “відсутньої основи” є, на нашу думку, некоректним: основи порівняння не може не бути – не було б тоді й порівняння. Вона, якщо навіть лексично не виражена (наприклад, це стосується порівнянь з ад’єктивною основою), все ж присутня імпліцитно і є синтагмемою висловлювання. Що ж до порівнянь з дієслівною основою, то неназваним, імпліцитним є лексичне уточнення до неї, власне синтагма, що синтаксично виконує функцію означення способу дії (в традиційній граматичній класифікації). Тут, очевидно, відмінність між повнозначним дієсловом та дієсловом-зв’язкою не принципова.

Таким чином, порівняльні конструкції поділяємо на два типи: ад’єктивні (з експліцитною та імпліцитною основою) та дієслівні (з експліцитним чи імпліцитним лексичним обмеженням, актуалізованим прислівником). За умови імпліцитності ад’єктивної основи порівняння або лексичного обмеження до дієслівної основи порівняння ознака експлікується на основі особливостей семантики (головно асоціативної) об’єкта у контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бройтман С. Н. Из статей, написанных для словаря “Поэтика”. [Электронный ресурс] / С. Н. Бройтман. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/iz-statey-napisannyh-dlya-slovarya-poetika>
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология (На материале французского и русского языков) / В. Г. Гак. – М. : Междунар. отношения, 1977. – 264 с.
3. Гандзюк С. П. Синтактико-семантическая природа именного сказуемого в современном немецком языке : Автореф. дисс. канд. филол. наук ; спец. 10.02.04 / С. П. Гандзюк. – К., 1975. – 17 с.
4. Гончар О. Зібрання творів: У 7 т. / О. Гончар. – К. : Дніпро, 1987–1988.
5. Коцюбинський М. Зібрання творів: У 7 т. / М. Коцюбинський. – К. : Наук. думка, 1973–1975.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
7. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. Кучеренко. – К. : В-во Київ. ун-ту, 1959. – 106 с.
8. Левин Ю. И. Структура русской метафоры / Ю. И. Левин // Уч. зап. ТГУ. – Тарту, 1965. – Вып. 181. Труды по знаковым системам II. – С. 293–299.
9. Мезенин С. М. Компоненты образных средств языка / С. М. Мезенин // Синтаксические исследования по английскому языку. Уч. зап. – М. : 1971. – Т. 416. – С. 64–75.
10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
11. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Ч. 1–2 / А. Потєбня. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.

12. *Серебренников Б. А.* К проблеме типов лексической и грамматической абстракции / Вопросы грамматического строя / Б.А. Серебренников. – М. : Из-во АН СССР, 1955. – С. 54–73.
13. *Стернин И. А.* Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 171 с.
14. *Томашевский Б. В.* Стилистика и стихосложение. Курс лекций / Б. В. Томашевский. – Л. : Учпедгиз, Ленингр. отд., 1959. – 536 с.
15. *Шахматов А. А.* Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л. : Изд-во Наркомпроса РСФСР, 1941. – 620 с.
16. *Шенько И. В.* Синтактико-смысловые и функциональные разновидности предметно-логических сравнений / И. В. Шенько // Язык и стиль английского художественного текста. – Л. : Из-во ЛГПИ, 1977. – С. 152–158.
17. *Conrad J.* Heart of Darkness / J. Conrad // The Norton Anthology of English Literature. Fifth Edition. Vol. 2 / Ed. by M. H. Abrahams / J. Conrad. – New York; London : W. W. Northon & Company, 1986. – P. 1814–1880.
18. *Huxley A.* Crome Yellow / A. Huxley. – М. : Progress publ., 1976. – 277 p.

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2014

Прийнята до друку 16.09.2014

ОСНОВА СРАВНИТЕЛЬНОЙ КОНСТРУКЦИИ: ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ

Оксана Молчко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: oksanamol@yahoo.com*

В статье рассмотрен теоретический вопрос подходов к классификации образных сравнений по грамматическому принципу. Сделана попытка обосновать разделение сравнительных конструкций по типу основы. Утверждается, что основой сравнительной конструкции могут быть имя прилагательное и глагол как качественный и процессуальный признак имени существительного. Синтагмему считаем связующим компонентом между лексемами на обозначение основы и объекта сравнительной конструкции.

Ключевые слова: сравнительная конструкция, объект сравнительной конструкции, основа сравнения, синтагмама.

**THE BASIS OF COMPARISON IN SIMILE CONSTRUCTION:
APPROACHES TO RESEARCHING****Oksana Molchko**

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine;
e-mail: oksanamol@yahoo.com*

The article focuses on the theoretical problem of classifying simile constructions from the grammatical point of view. Namely, it discusses the division of similes based on the type of comparison. The basis of comparison is claimed to be expressed by adjectives and verbs, which can serve as the qualitative and procedural sign of the noun. The syntagmeme is viewed as a connecting component between the lexemes which name the basis and the object of comparison within a simile construction..

Key words: simile construction, object of comparative construction, basis of comparison, syntagmeme.